

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS

2002 metai

2

LITHUANIAN INSTITUTE OF HISTORY

**THE YEAR-BOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY**

2002

2

VILNIUS 2004

LITAUISCHES INSTITUT FÜR GESCHICHTE

**JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE**

2002

2

VILNIUS 2004

UDK 947.45
Li 237

Redakcinė kolegija:

Egidijus ALEKSANDRAVIČIUS

Vytauto Didžiojo universitetas

Alfonsas EIDINTAS

Vilniaus universitetas

Zigmantas KIAUPA (pirmininkas)

Lietuvos istorijos institutas

Česlovas LAURINAVIČIUS

Lietuvos istorijos institutas

Ingė LUKŠAITĖ

Lietuvos istorijos institutas

Bronius MAKASKAS

Lenkijos MA Istorijos institutas

Jolita MULEVIČIŪTĖ

Kultūros, filosofijos ir meno institutas

Edmundas RIMŠA

Lietuvos istorijos institutas

Jolita SARCEVIČIENĖ (sekretorė)

Lietuvos istorijos institutas

Vladas SIRUTAVIČIUS

Lietuvos istorijos institutas

Saulius SUŽIEDĖLIS

Milersvilio universitetas

Redakcinės kolegijos adresas:

Kražių g. 5, 2001 Vilnius

<http://www.istorija.lt>

ISSN 0202-3342

© Lietuvos istorijos institutas, 2004

© Straipsnių autoriai, 2004

K o n f e r e n c i j o s

ŽIEMGALAI SKIRTA KONFERENCIJA ŽAGARĖJE

2002 m. rugsėjo 6–7 d. Žagarės (Joniškio r.) kultūros namuose vyko mokslinė konferencija „Senosios Žiemgalos istorinis ir etnokultūrinis paveldas“. Tai jau antra panašaus pobūdžio mokslinė konferencija, skirta Žiemgalos praeičiai ir turinti bendrą „Žiemgalos akademijos“ pavadinimą. Be pagrindinio šios konferencijos iniciatoriaus – „Žiemgalos“ draugijos, tarp organizatorių buvo ir Joniškio istorijos ir kultūros muziejus bei Vilniaus pedagoginio universiteto Taikomosios istorijos tyrimų centras.

Konferencijoje buvo perskaityta 18 pranešimų, kurie pagal temas buvo suskirstyti į 6 sekcijas (archeologijos, antropologijos, etnologijos, menotyros, istorijos ir parkotyros). Atidarant konferenciją įžanginį žodį tarė vienas iš konferencijos organizatorių Joniškio istorijos ir kultūros muziejaus direktorius Ernestas Vasiliauskas, dalyvius sveikino „Žiemgalos“ draugijos prezidentas Vytautas Šernas, Joniškio rajono meras Volde-
maras Bandžiukas, Žagarės regioninio parko direktorius Stasys Makaveckas ir kiti.

Archeologijos sekcijoje buvo perskaityti keturi pranešimai: Ernesto V a s i l i a u s k o (Joniškio istorijos ir kultūros muziejus) „Žagarė XV–XVIII a. archeologijos, istorijos ir numizmatikos duomenimis“, Birutės S a l a t k i e n ė s (Šiaulių universitetas) „Papilės (Akmenės r.) kapinynas VII–XVI a.“, Audronės Š a p a i t ė s (Šiaulių „Aušros“ muziejus) „Archeologiniai tyrinėjimai Kriukų (Joniškio r.) bažnyčios šventoriuje“, Romo J a r o c k i o (Lietuvos istorijos institutas) „Dar kartą žiemgalių migracijos geležies amžiuje klausimu“. Antropologijos sekcijoje buvo perskaitytas vienintelis pranešimas – Gunčio G e r h a r d s o (Latvijos istorijos institutas) „Kai kurios Senosios Žiemgalos gyventojų antropologinių tyrinėjimų problemos“. Menotyros sekcijoje perskaityti keturi pranešimai: Marijos K u o d i e n ė s (Lietuvos dailės muziejus) „Joniškio apylinkių senosios liaudies skulptūros apžvalga“, Daliūtės P e t r u l i e n ė s (Joniškio istorijos ir kultūros muziejus) „Metaliniai kaltiniai kryžiai Joniškio krašte“, Vitolio T r u š i o (Šiaulių universitetas) „Baltų dievų vaizdinės interpretacijos: rašytinės ir ikonografinės medžiagos paieškos“, Povilo S p u r g e v i č i a u s (Vilniaus pedagoginis universitetas) „Naujosios Žagarės bažnyčios renesanso ypatybės“.

Antroji konferencijos diena buvo pradėta vieninteliu Parkotyros sekcijos pranešimu – Kęstučio L a b a n a u s k o (Kultūros vertybių apsaugos departamentas) „Žiemgalos parkai Lietuvos parkų kontekste“. Istorijos sekcijoje buvo perskaityti šeši pranešimai: Roberto J u r g a i č i o (Vilniaus pedagoginis universitetas) „Žiemgaliai Henriko Latvio „Senajoje Livonijos kronikoje“, Ritos Reginos T r i m o n i e n ė s (Šiaulių universitetas) „Papilė XIII a.: lokalizacijos problema“, Deimanto K a r v e l i o

(Vilniaus pedagoginis universitetas) „Kuršo ir Livonijos vokiečiai Biržų Radvilų kunigaikštystėje XVI–XVII a.“, Mārīte J a k o v | e v a (Latvijos istorijos institutas) „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ir Kuršo kunigaikštystės sienų klausimas XVI–XVIII a.“, Jono N e k r a š i a u s (Šiaulių universitetas) „Mikalojus Kristupas Radvila Našlaitėlis ir Šiaulių kraštas“, Vytauto Š e r n o (Vytauto Didžiojo universitetas) „Roppų giminės dvarai Lietuvos Žiemgaloje“. Etnologijos sekcijoje buvo perskaityti du pranešimai: Lionės L a p i n s k i e n ė s (Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas) „Petro Butėno indėlis saugant gimtųjų apylinkių etnokultūros paveldą“, Stanislovo L i u č v a i č i o (Vilniaus Gedimino technikos universitetas) „Šventės ir papročiai Lietuvos Žiemgaloje“.

Kilusioje diskusijoje daugiausia diskutuota dėl žiemgalių etninių ribų. Šiuo klausimu savo nuomonę išsakė archeologai E. Vasiliauskas, B. Salatkienė, R. Jarockis. Nuomonėmis pasikeista ir dėl Papilės lokalizacijos, čia savo mintis išsakė A. Ivinskis, R. R. Trimonienė.

Į konferenciją paklausti pranešimų atvyko ne tik Joniškio, Pakruojo, Pasvalio rajonų kultūros darbuotojai, bet ir latvių delegacija, buvo jaučiamas ir Latvijos žiniasklaidos atstovų dėmesys. Konferencijos metu buvo galima nusipirkti ir naujausių „Žiemgalos“ draugijos leidinių. Pirmąją dieną Žagarės kultūros namuose atidaryta ir autorinė dailininko Vitolio Trušio tapybos darbų paroda, skirta Žiemgalos kraštui, o vakare surengta vakaronė Žagarės dvare, kurioje dalyvavo folklorinio ansamblio „Kuparas“ atlikėjai. Baigiamuoju konferencijos akordu tapo ekskursija į Žagarės žirgyną bei išvyka ant Žvelgaičio piliakalnio.

Robertas J u r g a i t i s

MOKSLINĖ KONFERENCIJA, SKIRTA AKADEMIKO KONSTANTINO JABLONSKIO 110-OSIOMS GIMIMO METINĖMS PAMINĖTI

2002 m. rugsėjo 12 d. Lietuvos mokslo visuomenė minėjo žymaus Lietuvos teisės istoriko, archeografo, socialinių santykių bei kultūros raidos tyrinėtojo, akademiko Konstantino Jablonskio (1892 08 23–1960 07 28) 110-ąsias gimimo metines. Šia proga mokslinę konferenciją surengė Lietuvos mokslų akademija ir Lietuvos istorijos institutas.

Konferencijoje išangos žodį tarė Lietuvos mokslų akademijos viceprezidentas akademikas Algirdas G a i ž u t i s. Pirmojoje konferencijos dalyje buvo perskaityti pranešimai, skirti akademiko K. Jablonskio asmenybei, jo veiklai. Studijos apie K. Jablonskį autorius akademikas Vytautas M e r k y s supažindino konferencijos

dalyvius su žymaus istoriko biografija. Profesorė Rimutė R i m a n t i e n ė apžvelgė savo tėvo K. Jablonskio archeologinę veiklą. Pasak profesorės, archeologija K. Jablonskis susidomėjo studijuodamas Maskvos universitete. Grįžęs į Lietuvą, jis kaupė archeologinę literatūrą, prenumeravo archeologijai skirtus žurnalus, o nuo 1920 m. pradėjo žvalgyti akmens amžiaus dirbinių radimvietes prie Kauno, registravo radinius. Plačiau tyrinėti radimvietes, kurių Lietuvoje aptiko daugiau kaip 500, K. Jablonskis pradėjo nuo 1938 m. Akademiko surinktų dirbinių rinkinį jo šeima perdavė Lietuvos nacionaliniam muziejui.

Akademiko K. Jablonskio mokinys, profesorius Mečislovas J u č a s susirinkusiesiems perskaitė asmeniniame archyve išsaugotas Akademiko pastabas savo daktaro disertacijai. M. Jučas pabrėžė K. Jablonskio pastabų socialinės istorijos klausimais reikšmingumą ir priėjo prie išvados, jog net dirbdamas sudėtingomis sovietinės sistemos sąlygomis K. Jablonskis nepasidavė marksistinei metodologijai.

Gabrielius L a n d s b e r g i s-Ž e m k a l n i s pasidalijo savo atsiminimais apie dėdę K. Jablonskį.

Antrojoje konferencijos dalyje buvo analizuojami akademiko K. Jablonskio darbai. Algirdas B a l i u l i s (Lietuvos istorijos institutas) aptarė K. Jablonskio parengtus istorijos šaltinių skelbimo principus. Lina A n u ž y t ė (Lietuvos istorijos institutas) išanalizavo K. Jablonskio veiklą, susijusią su pastangomis sugrąžinti į Lietuvą Lietuvos Metriką. L. Anužytė pabrėžė, kad Lietuvos Metrikos sugrąžinimo linkme K. Jablonskis veikė jau 1921 bei 1926 m., derantis su sovietų Rusija dėl išvežtų archyvų sugrąžinimo. Tuo pačiu tikslu Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerija jį siuntė į Maskvą 1933 m. Tačiau tuometinės pastangos susigrąžinti išvežtus archyvus buvo nesėkmingos. L. Anužytė pažymėjo, jog po Antrojo pasaulinio karo K. Jablonskis pirmasis pradėjo rūpintis Lietuvos Metrikos mikrofilmavimu ir jos sugrąžinimu į Lietuvą tokiu būdu.

Antanas T y l a (Lietuvos istorijos institutas) analizavo K. Jablonskio mokslinėn apyvarton įvestą Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto Senojo raštininko Andriaus Mackevičiaus 1527–1528 m. sudarytą Žemaitijos valstiečių prievolių kadastrą. A. Tyla aptarė kadastro atsiradimo priežastis, jo sudarymo principus, teikiamos informacijos pobūdį bei jos reikšmę.

Rimos C i c ė n i e n ė s (Mokslų akademijos biblioteka) pranešimas buvo skirtas neskelbtos istorijos bibliografijos medžiagos K. Jablonskio rankraštiniam palikime aptarimui. R. Cicėnienė išanalizavo Mokslų akademijos bibliotekoje saugomą 754 lapų archyvinį vienetą ir priėjo prie išvados, jog tai nėra K. Jablonskio sudaryta retrospektyvi Lietuvos istorijos bibliografija, bet į vieną archyvinį vienetą sujungtos kelios Akademiko rinktos bibliografijos, apimančios XIX a. vidurio – XX a. pirmosios pusės darbus, kuriuose teminiu požiūriu dominuoja socialinės-ekonominės istorijos medžiaga.

Daiva N a r b u t i e n ė (Mokslų akademijos biblioteka) aptarė 1968 m. Mokslų akademijos bibliotekoje įsteigto memorialinio K. Jablonskio fondo raritetus. D. Narbutienės vertinimu, K. Jablonskio asmeninėje bibliotekoje, kurioje sukaupta daugiau kaip 9 tūkst. knygų, beveik 90 knygų, išleistų nuo XVII a. iki spaudos draudimo laikotarpio lietuvių kalba, yra bibliografinės retenybės ir unikumai. Bibliotekoje sukaupta apie 200 vienetų XVI–XVII a. užsienyje išleistų veikalų, iš kurių 10 – retos ir vertingos knygos.

Trečioji konferencijos dalis buvo skirta pranešimams, artimiems akademiko K. Jablonskio tyrinėjimų chronologijai bei tematikai. Edmundas R i m š a (Lietuvos istorijos institutas) analizavo iki šiol įvairių tyrinėtojų Lietuvos didžiajam kuni-
gaikščiui Algirdui priskiriamus dvi strėles vaizduojančius antspaudus ir priėjo prie išvados, jog Algirdas antspaudų su strėlės motyvais neturėjo.

Žydrūnas M a č i u k a s (Lietuvos istorijos institutas) aptarė vokiečių mine-
zingerio ir diplomato Oswaldo von Wolkensteino (1377–1445) sąsajas su Lietuva. Eugenijus S a v i š č e v a s (Vilniaus universitetas) analizavo XV a. pirmosios pusės žemaičių aristokratijos socialinę transformaciją. Zigmantas K i a u p a (Lietuvos istorijos institutas) pranešime „Žemaitijos miestai ir miesteliai XV a. – XVI a. pirmo-
joje pusėje“ išskėlė miestelių tinklo bei kultūrinių, socialinių ryšių tarp miestų klausimus. Laimonas K a r a l i u s (Lietuvos istorijos institutas) šaltiniotyriiniu aspektu apžvelgė XVI a. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės muitinės aktus Lietuvos Met-
rikoje. Darius V i l i m a s (Lietuvos istorijos institutas) pranešime „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pavietų žemės teismų pareigūnai (XVI a. pabaiga). Eli-
to perimamumo problema“ lygino Rimvydo Petrausko sudarytą XV a. LDK politi-
ninio elito sąrašą su XVI a. pavietų pareigūnų sąrašais. D. Vilimas priėjo išvadą, jog įgyvendinant teismų reformą didelė dalis buvusio elito atstovų tapo žemės teismų pareigūnais.

Elmantas M e i l u s (Lietuvos istorijos institutas) pranešime „Du seni-nauji
šaltinių kompleksai apie Vilnių maskvėnų okupacijos metu (1655–1661)“ supažin-
dino su Rusijos archyvų bei bibliotekų fonduose saugoma Vilniaus archyvo dalimi.

Darius A n t a n a v i č i u s (Lietuvos istorijos institutas) pranešime „Alberto
Vijūko-Kojelavičiaus spausdintų knygų bibliografija: mitai ir tikrovė“ patikrino ir
įvertino Kojalavičiaus bibliografiją ir padarė išvadą, kad jam priskirtina ne 34 ar 38
knygų, kaip buvo manoma iki šiol, o tik 13 knygų autorystė.

Konferencijos pabaigoje Lietuvos nacionalinio muziejaus darbuotojas, numiz-
matas Eduardas R e m e c a s supažindino dalyvius su Žemutinės pilies teritorijoje
rastu lietuviškų monetų lobiu.

Konferencijoje skaitytų pranešimų pagrindu planuojama išleisti mokslinių straips-
nių rinkinį.

Ramunė Š m i g e l s k y t ė-S t u k i e n ė

LENKIJOS–LIETUVOS UNIJOS PROBLEMA 44-AJAME VOKIETIJOS ISTORIKŲ KONGRESE

2002 m. rugsėjo 10–13 d. Halėje vyko 44-asis Vokietijos istorikų kongresas „Tradicijos – vizijos“ (44 *Deutscher Historikertag. Traditionen – Visionen*). Vokietijos istorikų draugijos kas du metus rengiamo kongreso tikslas yra sutelkti šalies istorikų ir istorijos mokytojų bendruomenę, apmąstyti besiklostančią mokslo situaciją, numatyti jos perspektyvas, svarstyti naujausias metodologines problemas. Tradicijos ir vizijos samplaiką atspindi ir šio kongreso vietos parinkimas: 500 metų Halės-Vitenbergo universiteto jubiliejus ir rytinių Vokietijos žemių integracijos perspektyvos. Kongreso apimtį iliustruoja 55 sekcijos su 250 referentų, o jo autoritetą – įžanginis Vokietijos prezidento Johanneso R a u ir baigiamasis buvusio Vokietijos užsienio reikalų ministro Hanso-Dietricho G e n s c h e r i o, beje, kilusio iš Halės, pranešimai.

Pastaruju metu intensyvėjančiomis istorijos mokslo internacionalizavimo sąlygomis kongresas tapo tarptautinis. Viena iš tokių „tarptautinių“ sekcijų buvo skirta Šventosios Romos imperijos ir Lenkijos–Lietuvos Respublikos, kaip daugiataučių valstybinių junginių, struktūriniam palyginimui. Sekciją organizavo Vokietijos istorijos institutas Varšuvoje, o jai vadovavo Hansas-Jürgenas Bömelburgas¹. 1993 m. įsteigto instituto užduotis yra skatinti vokiečių ir lenkų (taip pat lietuvių, ukrainiečių, baltarusių) mokslininkų bendradarbiavimą bei organizuoti tarptautinių tyrimų grupes. Viena iš tokių ir buvo ši sekcija Vokietijos istorikų kongrese.

Temos parinkimą visų pirma lėmė aktuali Vokietijos istoriografinė situacija, kurioje vyksta diskusija dėl Šventosios Romos imperijos (kitai – Senosios imperijos, *Das Alte Reich*) pobūdžio². Joje beveik neatsižvelgiama į komparatyvinių tyrinėjimų „rytų kryptimi“ galimybę. Kita vertus, Vidurio Rytų Europos istoriografijose, aptariant regiono struktūrą, neretai iš akių išleidžiamas imperijos veiksnys regiono formavimesi³. Tuo tarpu Senosios imperijos ir Abiejų Tautų Respublikos

¹ Šis Varšuvoje dirbantis vokiečių istorikas neseniai paskelbė studijas, skirtas imperijai ir Lenkijos–Lietuvos Respublikai, kurios gali būti traktuojamos kaip tam tikras įvadas į tokio pobūdžio komparatyvines studijas. Visų pirma: H. -J. B ö m e l b u r g, Ständische Reformen in mitteleuropäischen Staatsverbänden im Vergleich: die Reichsreformbewegung und die Exekutionsbewegung in Polen (1410–1580), *Modernizacja struktur władzy w warunkach opóźnienia. Europa Środkowa i Wschodnia na przełomie średniowiecza i czasów nowożytnych*, red. M. Dygo, S. Gawlas, H. Grala, Warszawa, 1999, S. 35–57.

² Iš gausių tyrimų išskirtina G. Schmidto sintezė „Geschichte des Alten Reiches. Staat und Nation in der Frühen Neuzeit (1495–1806)“, (München, 1999) ir jos probleminė H. Schillingo recenzija: *Historische Zeitschrift*, Bd. 272, 2001, S. 377–395.

³ Pvz., *Historia Europy Środkowo-Wschodniej*, t. 1–2, red. J. Kłoczowski, Lublin, 2000. Plg. H.-J. Bömelburgo recenziją: *Zeitschrift für Ostmitteleuropaforschung*, Bd. 51, H. 2, 2002, S. 259–260.

palyginamoji perspektyva yra daug žadanti: sudėtinga ir drauge panaši abiejų valstybinių junginių politinė sistema, abiejų darinių teritorijų dydis, struktūrinių reformų bandymai, pagaliau beveik vienalaikė šių valstybių pabaiga (1795 ir 1806 m.). Tema labai aktuali ir vykstančios Europos integracijos kontekste: senųjų daugiaetninių ir daugiakonfesinių valstybinių darinių patirtis gali būti naudinga dabarties diskusijose apie būsimos Europos sąrangą. Klausydami kalbų apie padalytą, išskaidytą Europos valstybingumą, medievistai ir ankstyvųjų naujųjų laikų tyrinėtojai girdi kažką gerai žinomą ir įprastą.

Istoriografijos būklė lėmė pranešimų formą: išeties tašku tapo nacionalinės istoriografijos. Keturi referentai turėjo pristatyti savo šalies istoriografijos situaciją ir vykstančias diskusijas. Nyderlandų istoriografiją apžvelgė Bastiaanas S c h o t a s, Čekijos – Jaroslavas P á n e k a s, Lenkijos – Bogusławas D y b a ś a s, Lietuvos – Rimvydas P e t r a u s k a s. Pranešimuose turėjo būti aptartos terminologinės problemos ir konceptualios sąvokos (valstybės sąvoka ir vienalaikiai terminai, valdovų titulatura, socialinių struktūrų ir politinių institucijų terminija), nacionalinių istoriografijų akcentai ir jų ištakos, komparatyvinio požiūrio perspektyvos. Be abejo, į šią diskusiją verta žiūrėti kaip į preliminarą, tai rodo jau pats istoriografijų parinkimas, kuris nors ir neatsitiktinis, vis dėlto nepakankamas detalesnei analizei. Tačiau pagrindinė tokio pobūdžio forumų užduotis yra iškelti problemas, nepretenduojant į išsamius atsakymus. Lietuvos istoriografijai tai kartu buvo nebloga galimybė pristatyti naujausius tyrimus vokiečių mokslinei publikai (pranešimai bus publikuojami Vokietijoje leidžiamame Vidurio Rytų Europos istorijai skirtame žurnale), kuriai dėl kalbos barjero ilgalaikės lenkų ir lietuvių istorikų diskusijos bei jų rezultatai dažniausiai lieka nežinomi. Žvelgiant iš Lietuvos istoriografijos perspektyvos, diskusija dar kartą akivaizdžiai išryškino nacionalinės istoriografijos paradigmos problemišumą: vaisingas dialogas daugiausia vyksta su vadinamaisiais lenkų istorikais „lituanistais“, tuo tarpu daugelis svarbių ankstyvųjų naujųjų laikų Lenkijos istoriografijos pasiekimų (pavyzdžiui, naujas požiūris į seimų funkcionavimą) yra neįvertinami ir lieka neišdiskutuoti⁴. Kita vertus, palyginimas su imperijos padėtimi rodo, kad Lenkijos ir Lietuvos unija toli gražu nebuvo unikalus istorijos fenomenas⁵, bet greičiau pakankamai tradicinė struktūra ikimodernioje ir nacionalinių valstybių priešaušrio Europoje. Kitų šalių istoriografinės patirties įsisavinimas leistų labiau diferencijuotai nagrinėti Lenkijos ir Lietuvos santykius, atrasti naujus

⁴ Tiesa, pastaruoju metu galima pastebėti teigiamų poslinkių, pvz.: G. S l i e s o r i ū n a s, *Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė vidaus karo išvakarėse: didikų grupuočių kova 1690–1697 m.*, Vilnius, 2000.

⁵ Taip iš dalies teigė ir iki šiol įtakingų koncepcijų autoriai: A. Š a p o k a, *Lietuva ir Lenkija po 1569 m. Liublino unijos*, Kaunas, 1938, p. 328 ir K. A v i ž o n i s, *Bajorai valstybiniame Lietuvos gyvenime Vazų laikais*, Kaunas, 1940, p. 405.

istoriografinius konceptus ir kategorijas, padėsiančias tiksliau aprašyti sudėtingą ir kompleksiską to meto politinę sistemą. Šia prasme gali būti pamokantis tradicinis vokiečių istoriografijos jautrumas istorinių terminų ir mokslinių sąvokų atžvilgiu, analizuojant supranacionalinių, hierarchinių visuomenių ypatybes.

Ir paskutinė mintis, kilusi šio kongreso metu. Nors ir gyvename tautinių istoriografijų „įveikos“ amžiuje, vis dėlto mokslo organizavimo požiūriu šie rėmai, regis, dar ilgai išliks aktualūs. Atsižvelgiant į dabartinę mūsų istoriografijos situaciją, mokslininkų ir mokslinių centrų komunikaciją bei jos trūkumus, akivaizdu, kad panašaus kongreso surengimas Lietuvoje būtų išties sveikintina iniciatyva.

Rimvydas P e t r a u s k a s

SEMINARAS „ŽYDŲ KLAUSIMAS“ LIETUVOJE (XIX A. VIDURYS)“

2002 m. spalio 1 d. Lietuvos istorijos institute vyko mokslinis seminaras „Žydų klausimas“ Lietuvoje (XIX a. vidurys)“. Organizatoriai pažymėjo, kad seminare sąmoningai vengiama jau kiek didesnio tyrėjų dėmesio sulaukusių problemų, pavyzdžiui, Katalikų Bažnyčios požiūrio į žydus, modernaus antisemitizmo formavimosi. Autoriai dėmesį koncentravo į mažiau ar visiškai nenagrinėtas temas.

Darius S t a l i ū n a s pranešime „Vietinė Šiaurės Vakarų krašto valdžia ir „Žydų klausimas“ (1855–1863 m. kovo mėn.)“ problemą nagrinėjo vadinamojo „atšilimo“ laikotarpio, prasidėjusio į Rusijos sostą įžengus Aleksandriui II, kontekste. Tada atsivėrė galimybės viešai svarstyti valstybės ir visuomenės gyvenimo problemas. Buvo atnaujinti žydų „suliejimo“ (*слияние*) ar „suartinimo“ (*сближение*) problemos svarstymai. Autorius teigia, kad iš esmės visi Rusijos valdininkai sutiko, jog žydų padėtis imperijoje taisytina, tačiau tai toli gražu nereiškė, kad identiška buvo suvokiamos ir problemos priežastys ar reformos tikslai. Liberalioji burokratija žydų padėties ydingumą kildino iš istoriškai susiklosčiusių aplinkybių, todėl siekdami „suartėjimo“ ir „suliejimo“ siūlė panaikinti daugumą ar bent dalį žydų ekonominę, visuomeninę veiklą, o taip pat gyvenamąją vietą ribojančių teisinių aktų. Konservatyvioji grupė žydų padėties ydingumą siejo su įgimtomis savybėmis ir buvo prieš apribojimų naikinimą, kol neįvyks minėtas „suartėjimas“ ir „suliejimas“, t. y., kol patys žydai nepasikeis. Buvo aptartas plačiai vartotų „suartėjimo“ ir „suliejimo“ terminų turinys bei analizuojamos vadinamojo Šiaurės

Vakarų krašto valdžios (generalgubernatoriaus Vladimiro Nazimovo, atskirų gubernijų gubernatorių) nuostatos žydų atžvilgiu, aplinkybės, vertusios imtis minėtos problemos bei keitusios generalgubernatoriaus poziciją. Centrinės valdžios reakcija į Šiaurės Vakarų krašto valdininkų suformuluotus pasiūlymus rodo, kokią įtaką vietos valdžia turėjo priimant sprendimus, susijusius su žydų teisinės padėties pertvarkymu.

Autorius konstatuoja, kad būtent aplinkybėms pasikeitus – prasidėjus 1861 m. „lenkų“ manifestacijoms – kito generalgubernatoriaus pozicija. 1860 m. jis siūlė pirmiausia skatinti žydų ekonominės veiklos kaitą bei švietimą ir tik tada daryti jiems nuolaidas. Vėliau jau rūpinosi, kaip apsaugoti žydus nuo antivyriausybines „lenkų“ įtakos ir siūlė tam tikras nuolaidas, netgi pritarė panašiai politikai, kokia buvo įgyvendinta Lenkijos Karalystėje. Tačiau centrinė valdžia nebuvo linkusi laikytis panašios politikos visoje buvusios Abiejų Tautų Respublikos teritorijoje.

Remigijus C i v i n s k a s pranešime „Žydų miestiečių luominis statusas ir jo kaita 1852–1861 m.“ analizavo žydų luominio statuso kaitą, jų integracijos į miestiečių luomą laipsnį. Problemos nagrinėtos Rusijos valdžios vykdytų administracinių reformų kontekste. Chronologiniai atskaitos taškai – du administraciniai pertvarkymai, rodę žydų luominio statuso kaitą: 1852–1855 m. žydų suskirstymas į kategorijas ir 1858 m. miestų gyventojų surašymas į miestietiškus luomus ir luomines grupes, apibrėžtus 1785 m. miestų įstatyme.

Autorius analizavo problemą pažymėjęs, kad pagal Rusijos teisinę logiką luominės kategorijos vis dėlto nebuvo galutinai apibrėžtos. Luomai Rusijoje nesudarė integralaus fiskalinio ir ekonominio vieneto. Miestiečių luomas nebuvo heterogeniškas, jis formaliai nebuvo vientisas, o turėjo hierarchizuotą struktūrą – buvo skaidomas į keturias kategorijas.

Konstatuojama, kad žydų skirstymas į kategorijas turėjo nevienareikšmę įtaką jų integracijai į miestiečių luomą. Nesėkmingas Rusijos valdžios bandymas išskirti *naudingųjų* ir *nenaudingųjų* žydų kategorijas įtvirtino išskirtinį žydų statusą miestiečių luome. Tarp žydų miestiečių ir krikščionių išliko aiškios juridinės ir etnokonfesinės ribos. Valdžia šias ribas instituciškai įtvirtino sukurdama žydų cechus bei per 1851 m. revizinį surašymą ir 1854–1860 m. Miesto gyventojų knygų sudarymą. Žydų išskirtinumą sustiprino jų bendruomenės kaip finansinio vieneto funkcionavimas bei išskirtinė policinė kontrolė.

Žydų luominis statusas keitėsi Aleksandro II valdymo pradžioje. Svarbu, jog valdžia panaikino formalų ir neveiksmingą skirstymą į kategorijas bei priėmė kelis simbolinius įsakus, leidžiančius žydams netrukdomai kurtis kai kuriuose vadinamojo Šiaurės Vakarų krašto miestuose (Kaune, Trakuose, Vilniuje). Tačiau tuo miestiečių žydų ir krikščionių teisių suvienodinimas baigėsi. Valdžia bijojo žydų domi-

navimo miesto valdymo ir luominėse institucijose. Žydai miestiečiai liko izoliuotu etnokonfesiniu miestiečių subluomu.

Aušra P a ž ė r a i t ė pranešime „Žydų etno-socialinių, kultūrinių ir politinių orientyrų pokyčiai Aleksandro II epochoje“ konstatavo žydų laikysenos pokyčius lyginant su Nikolajaus I laikais. Autorė įvardijo dilemą, su kuria susidūrė žydai XIX a. Lietuvoje: kaip ir kiek įmanomas buvo žydų bendruomenių socialinis, kultūrinis „atsivėrimas“ nežydiškosios visuomenės atžvilgiu, neprarandant žydų kultūros potencialo ir kas turėjo ištikti tradicinę etnokonfesinę žydų tapatybę. Pažymėjo, kad Europoje žydų „atsivėrimas“ buvo orientuotas į politiškai dominuojančią visuomenę, į valstybę, kurioje jie gyvena. Lietuvoje, kurioje XIX a. pynėsi ir buvusios Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valstybingumo tradicija, ir rusiškoji tradicija, dominavo orientacija į pastarąją. Autorė išskyrė du stambius periodus, kuriuos ir atskyrė Aleksandro II valdymo metai: pirmasis – vokiškosios grynai kultūrinės orientacijos, besiremiančios Švietimo idėjomis, antrasis – rusiškosios kultūrinės, politinės, socialinės orientacijos periodas, kuriame švietėjiška ideologija, paveldėjusi Švietimo idėjinę bazę, persiorientavo į praktinį, realų švietimo vaisių socialinį ir politinį realizavimą esamomis Rusijos imperijos sąlygomis. Toks pragmatinis posūkis, 1863 m. sukilimo nesėkmė nutraukė dar potencialiai buvusią įmanomą lenkiškąją politinę orientaciją ir švietimo sistemoje vyravusią vokiškąją-žydiškąją kultūrinę bei religinės reformos orientaciją. Pastaroji ypač išryškėjo devintame dešimtmetyje su modernaus nacionalinio sąmoningumo, revoliucinėmis orientacijomis. Tačiau dauguma lietuviškų gubernijų žydų, neturėdami galimybių pasinaudoti privilegijomis ar dėl natūralaus išsiskynimo savoje kultūrinėje civilizacijoje liko šių orientyrų nuošalėje. Jie ėmė palaikyti specifinį judėjiškumo atgaivinimo ir stiprinimo projektą, išsivysčiusį kaip „Musar“ judėjimas, sudariusį sąlygas vystyti naujam žydų rabiniškajai inteligentijai, kuri buvo pajėgi tapti atsvara švietėjiškos ideologijos paveiktai inteligentijai ir galėjo išsaugoti kultūrinį klasikinių žydų paveldą, padaryti jį funkcionuojančiu naujomis socialinėmis, ekonominėmis, politinėmis sąlygomis.

Zita M e d i š a u s k i e n ė pranešime „Atkarus, bet būtinas: žydai ir bajoriškoji Lietuvos visuomenė (XIX a. vidurys)“ pateikė XIX a. vidurio žodinį (rašytinį) žydo paveikslą. Pasitelkdama XIX a. 4–7 dešimtmečiais Lietuvoje sukurtu lenkišku tekstu rekonstravo ne tik išorinį žydo vaizdą, bet ir jam priskiriamas savybes, jo užimtą vietą krašto gyvenime. Autorė konstatavo, kad literatūroje kuriamo žydo paveikslas buvo „svetimojo“ paveikslas. Žymiai anksčiau susiformavusį tokį įvaizdį XIX a. palaikė žydų antropologinis tipas ir charakteris, buities kultūra, visuomenėje atliekami vaidmenys. Kita vertus, ir aptartu laikotarpiu stipriai veikė krikščionybės įdiegtas stereotipas apie kolektyvinę žydų atsakomybę už Kristaus išdavystę ir nužudymą. Bajoriškos visuomenės nusistatymą žydų atžvilgiu galėjo

paveikti gandai apie judaizmo skelbiamą požiūrį į gojus ir jo formuojamą priešškumą krikščionims. Iš judaizmo buvo kildinami ir žydų moralės principai. Žydų reikšmė socioekonominiam Lietuvos gyvenimui dažnai buvo vertinama neigiamai. Tokį požiūrį formavo žydų bendruomenės gyvenimo atskirumas, su agrarinės visuomenės etnosu nesuderinamas žydų veiklos pobūdis (prekyba, tarpininkavimas, skolinimas), jų turto nepanaudojimas krašto ir visuomenės labui. Dažnai kaltinimai buvo nulemti ekonominio gyvenimo logikos, neatmestina ekonominės konkurencijos baimė. Sporadiški pasvarstymai apie žydų integracijos galimybes rodė dar XVIII a. susiformavusias asimiliacines tendencijas žydų atžvilgiu. Bajoriškosios „masinės sąmonės“ formuojamame žydo įvaizdyje buvo daug iš praeities atėjusių stereotipų. Tik demokratinuose sluoksniuose ir tarp labai kritiškai visuomenės būvį apmąstančių konservatorių formavosi laisvas nuo stereotipų, objektyvus požiūris į žydų bendruomenės gyvenimą Lietuvoje, pačius žydus, jų naudą ir reikšmę krašto ūkiui.

Vladas S i r u t a v i č i u s pranešime „Lietuvos visuomenė ir taip vadinamasis „Žydų klausimas“ atšilimo politikos laikotarpiu (1855–1863 m.)“ supažindino su Rusijos liberalioje spaudoje ir antižydiškame leidinyje „Illiustacijos“ (red. V. R. Zotovas) kilusia polemika dėl žydų vietos ir vaidmens visuomenėje, ir analizavo, kaip panašios diskusijos pasiekė „provincinę publicistiką“. Teigė, kad vieningo požiūrio tarp aukščiausių Rusijos imperijos pareigūnų į „žydų klausimą“ sprendimą nebuvo. Panašios tendencijos buvo būdingos ir vietos valdininkams. Nebuvo vienodas ir žydų požiūris į suliejimo ar suartinimo politiką ir konkrečiai į pilietinių teisių išplėtimą ar suliginimą. Išsiskyrė tradicinio – religinio žydų elito, ekonominio elito bei besiformuojančios inteligentijos (maskilimų) požiūriai. Nuomonių įvairovė buvo būdinga ir Lietuvos visuomenei. To atspindys – vieša polemika, į kurią 1859–1862 m. įsitraukė „Kurjer Wileński“ bei Vilniaus žydų maskilimų 1860 m. pradėtas leisti laikraštis „Ha – Karmel“. Autorius nesiima teigti, kad laikraštyje „Kurjer Wileński“ buvo atspindėtas visas Lietuvos visuomenei būdingų pažiūrų spektras, todėl siekia išsiaiškinti, kaip dienraštis, formavęs Lietuvos visuomenės opinią XIX a. viduryje, įvairių socialinių reformų kontekste vertino konkrečią socialinę problemą – vadinamąjį žydų klausimą. Pažymėta, kad iki tol Lietuvoje leistuose periodiniuose leidiniuose taip klausimas nebuvo keltas, nors tai nereiškia, kad apie žydą kaip socialinį tipą nebuvo rašoma ar užsimenama. Teigiama, kad „Kurjer Wileński“ atskleidė besiformuojančios demokratinų idėjų paveiktos inteligentijos požiūrį, būdingą Švietimo epochos intelektualams, kuomet manyta, jog žydų situaciją reikia keisti, tačiau nejausta simpatijos. Kartu suvokta, kad baudžiamos panaikinimas, sumažindamas bajorijos įtaką, gali padidinti žydų socialinį-ekonominį vaidmenį visuomenėje.

Išvadose teigiama, kad diskusijos vadinamuoju žydų klausimu tebuvo tik nedidelis epizodas ir didesnio poveikio visuomenės sąmonei neturėjo. Net ir liberalesnė bajorijos dalis, naujai besiformuojanti inteligentija žydų pilietinių teisių sulyginimo klausimo nekėlė. Pasisakydama už valstybės politikos priemonių žydų atžvilgiu sušvelninimą, ji lygiagrečiai keldavo sąlygas ir žydų bendruomenei. Galima teigti, kad jų požiūriui buvo būdinga tolerancija žydų bendruomenei, tačiau be didesnės simpatijos.

Vilma Ž a l t a u s k a i t ė

TARPTAUTINĖ KONFERENCIJA „ETNINĖ KULTŪRA: TRADICIJOS IR INOVACIJOS“

2002 m. lapkričio 7–8 d. Vytauto Didžiojo universiteto Etnologijos ir folkloristikos katedra savo gyvavimo dešimtmečio proga organizavo tarptautinę mokslinę konferenciją, skirtą etninės kultūros tradicijoms ir inovacijoms nagrinėti. Konferencijos komitetą sudarė: R. Apanavičius (pirmininkas), B. Kerbelytė, R. Merkienė, A. Mencwel, E. Krekovičova, I. Apine, organizacinį komitetą: B. Kerbelytė, R. Merkienė, E. Ramanauskaitė-Kiškina, L. Anglickienė, R. Račiūnaitė, konsultantai – A. Kovtun ir A. Balčiūnaitienė.

Pranešimai lietuvių, anglų bei rusų kalbomis buvo perskaityti plenariniame posėdyje ir keturiose sekcijose.

Plenarinio posėdžio pradžioje konferenciją pasveikino VDU rektorius V. Kaminskas, paminėjęs, kad joje dalyvauja pranešėjai ir 11 kraštų, ir šiam posėdžiui pirmininkavęs R. Apanavičius. Pranešimus skaitė: A. M e n c w e l (Varšuva) – „Kultūros antropologija ir kultūros istorija“; R. A p a n a v i č i u s (Kaunas) – „Baltų ir slavų etninė muzika: kaimynystės ar bendros kilmės liekana?“; I. A p i n e (Ryga) – „Tautinių mažumų identiteto pasikeitimas nepriklausomoje Latvijoje“; M. Š i b a j e v a (Maskva) – „Etninio mentaliteto aspektai ir kultūrinis skirtingumas“; B. K e r b e l y t ė (Kaunas) – „Pasakų klasifikavimo variavimas“.

Pirmojoje sekcijoje „Folkloro tyrinėjimai“ (pirmininkavo I. Koval-Fuchylo ir B. Kerbelytė) pranešimus skaitė: M. Z a v j a l o v a (Maskva) – „Baltų ir slavų užkalbėjimo tradicijų sąveika paribio teritorijose“; R. B a l s y s (Klaipėda) – „Mažosios Lietuvos dainų sandaros bruožai“; R. Ž a r s k i e n ė (Vilnius) – „Skaičiavimo pirštais liekanos Šiaurės Rytų Europos tautų instrumentiniame muzikavime“; G. V i l y s (Šiauliai) – „Šiaurės Rytų Europos tautų signalinės lentos

tarptautinių santykių kontekste“; D. P e t r a u s k a i t ė (Klaipėda) – „Lietuvių etnomuzikologinės minties raida JAV“; J. P e t r i k a i t ė (Vilnius) – „Žydų muzikinis folkloras Lietuvoje ir kaimyninėse valstybėse“; I. K o v a l - F u c h y l o (Kijevas) – „Bendri lietuvių, lenkų ir ukrainiečių pasakų struktūriniai elementai“; L. A n g l i c k i e n ė (Kaunas) – „Kaimyninės tautos lietuvių folklore“; I. C a r d i g o s R e i s (Portugalija) – „Kvailys, kuris prajuokina ir kvailys, kuris padaro stebuklą: nuo pokšto iki stebuklinės pasakos“; B. S t u n d ž i e n ė (Kaunas) – „Dainų emocinė skalė: nuo ritualo iki melodramos“; V. I v a n a u s k a i t ė (Vilnius) – „Karinės-istorinės dainos mūsų dienomis: paskutinis žanro posūkis?“; V. K l i a u s (Maskva) – „Šiuolaikinės folkloro fiksavimo priemonės ir jų reikšmė tyrinėjimuose (remiantis užkalbėjimo-užkerėjimo tradicija)“; S. S h o j a e i K o w a n (Göttingen) – „Gogolio „Baubas“ ir jam artimi folkloro naratyvai“; G. K a z l a u s k i e n ė (Kaunas) – „Būties suvokimas lietuvių liaudies dainose“; D. K a l a v i n s k a i t ė (Vilnius) – „Tautosaka Felikso Bajoro kūryboje“; G. B a l č i ū n a s (Vilnius) – „Lietuvių kompozitorių akademių kūrinių akordeonui tyrinėjimai: metodologijos problemos“; I. T u m a r k i n a (Maskva) – „Pasakos teksto semantikos formalizacijos principas (kalbinis aspektas)“; A. Ž i č k i e n ė (Vilnius) – „Muzikinė lietuvių raudų struktūra – raktas į jų istoriją“; R. R a c ė n a i t ė (Kaunas) – „Struktūrinė-semantinė analizė ir žanriniai tautosakos ypatumai“; J. Š l e k o n y t ė (Kaunas) – „Melų pasaka „Už melavimą gauna ugnies“ (AT 1920 H): struktūros bei semantikos ypatumai“; M. B r ė d e (Ryga) – „Kultūrinio pažinimo vystymas (latviškai – angliškai) etnografinių studijų klasėse“; A. K o v t u n (Kaunas) – „Rusų akademinės minties integracija į Lietuvos universiteto humanitarinę tradiciją“; L. P a v l o v s k a j a, G. G i r n u s (Liepoja) – „Etninės frazemos kaip priemonės suprasti kitos kalbos kultūrą“; I. L i k a (Liepoja) – „Profesinės ir socialinės kompetencijos vystymosi galimybės naudojant kritinio mąstymo strategijas“; R. S t a n k u v i e n ė (Šiauliai) – „Etninio ugdymo aktualijos“.

Antroje sekcijoje „Šiuolaikinės kultūros tyrinėjimai“ (pirmininkavo P. Runnel, A. Vaicekauskas, G. Godlewski ir I. Kramina) pranešimus skaitė: A. D a g i l y t ė (Kaunas) – „Fentezi literatūra, mitologija ir virtuali bendruomenė“; P. R u n n e l (Tartu) – „Etninio identiškumo reiškiamasis setų žiniasklaidoje“; Z. G r ė b e c k a (Varšuva) – „Šiuolaikinė miesto magija Šiaurės Vakarų Baltarusijos žiniasklaidos kontekste“; R. R e i n v e l t (Tartu) – „Nuo rusų į imigrantus, nuo imigrantų į...? Rusai estų spaudimo gniaužtuose 1990-aisiais“; O. B e l i a j e v (Liepoja) – „Spalvų reikšmių etnosemantika šiuolaikinėje prancūzų kalboje“; D. K u l a k a u s k i e n ė (Kaunas) – „Šiuolaikinis žmogus ir magija: požiūris ir naudojimo būdai“; A. V a i c e k a u s k a s (Kaunas) – „Persirengimo papročio transformacijos: nuo ritualo iki reklaminio šou“; E. N a u j o k a i t i e n ė (Kaunas) – „Etnologija ir semiotika: agrarinių įvaizdžių simbolinė raiška A. Ny-

kos-Niliūno kūryboje“; V. T u m a s o n i e n ė (Kaunas) – „Lietuvių etninės-instrumentinės muzikos principai lietuvių avangardinėje muzikoje“; V. T r u m s i n i a (Liepoja) – „Kūrybinė istorinės asmenybės interpretacija istoriniame-biografiniame romane – originalus būdas etninės kultūros rekonstrukcijai šiuolaikiniame kontekste“; I. P o l e š č u k (Minskas) – „Kultūra kaip atsakomybė už kitą“; A. S t a š u l a n e (Daugpilis) – „Naujas kultūros apibrėžimas: inovacijos, pasiūlytos Roericho“; T. R a k o w s k i (Varšuva) – „Skurdo antropologija“; G. G o d l e w s k i (Varšuva) – „Žodžio antropologija kaip nauja kultūrinių tyrinėjimų paradigma“; R. C h y m k o w s k i (Varšuva) – „Asmens dokumentų naudojimas kultūriniuose tyrinėjimuose: perspektyvos ir problemos“; R. R i n k e v i č a (Liepoja) – „Nacionalinis tapatumas: formavimosi problemos Latvijos kultūroje pereinant iš XX a. į XX a.“; A. D r u v a s k a l n e - U r d z e (Liepoja) – „Vaizdinės kalbos tyrimai kultūriniuose kontekstuose“; R. G r a ž y t ė, A. K a i r a i t y t ė (Kaunas) – „Baikerių bendruomenės kultūrinė saviraiška“; A. V e n s k i e n ė (Kaunas) – „Lyčių vaidmenų suvokimas modernioje kultūroje“; E. R a m a n a u s k a i t ė (Kaunas) – „Subkultūros fenomenas: visuomenės gyvenimo estetizavimas ir kultūrinė rezistencija“; I. K r a m i n a (Ryga) – „Etninė saviėspresija tarpkultūrinės komunikacinės kompetencijos kontekste“; V. S t a u s k a s (Kaunas) – „Etninė architektūra pavojuje: medinės architektūros problemos Lietuvos nacionaliniuose parkuose“.

Trečiojoje sekcijoje „Etninis tapatumas ir etninė išraiška“ (pirmininkavo J. Rokickis, V. Palubinskienė, S. Ryžakova, D. Senvaitytė, M. Gawęcki ir I. Malygina) pranešimus skaitė P. H a k a m i e s (Joensuu) – „Nauja kultūra naujose teritorijose: Isthmus ir Ladogos karelai pokario metais“; J. R o k i c k i (Krokuva) – „Euramerikiečiai ir multietninis sąmoningumas“; I. M a k h o u s k a j a (Minskas) – „Baltiškasis substratas tradicinėse baltarusių gimtųjų apeigose (XIX a. pab. – XX a. pradž.)“; M. V a s t o k a s (Peterborough) – „Lietuvių ir airių didžiųjų kryžių lyginamoji analizė: esė apie protoindoeuropiečių ikonografiją“; T. Š r a d e r (Sankt Peterburgas) – „Prekybinių kontaktų įtaka skirtingų kultūrų sąveikai (tarp rusų ir norvegų)“; V. K a l i n i n a (Liepoja) – „Antroponimai kaip etninio tapatumo faktorius“; D. A n t i n i e n ė (Kaunas) – „Asmens tapatumas ir tautiškumas“; M. L i t w i n o w i c z (Varšuva) – „Lietuvių tautos kilmė pagal Simoną Daukantą“; V. P a l u b i n s k i e n ė (Vilnius) – „Suvalkietiškos kanklės – Lietuvos kultūros XIX a. II pusės – XX a. I pusės tapatumo išraiška“; A. L a p i n s k i e n ė (Kaunas) – „Etninis ir kultūrinis tapatumas XX a. lietuvių liaudies etiketo raiškoje“; P. K a l n i u s (Vilnius) – „Kito“ ir „savojo“ vertinimo stereotipai lietuvių regioninėje sąmonėje“; P. V u o r i n e n (Joensuu) – „Etninis tapatumas mišriose šeimose“; S. R y z n a k o v a (Maskva) – „Lietuvių ir latvių etninis tapatumas: klausimo istorija ir eksperimento duomenys lyginamuoju aspektu“; V. A p a n a

v i č i e n è (Vilnius) – „Europos kompozitorių XIX a. – XX a. pradžios etninė savimonė: apsisprendimo problemos“; E. P e r e k v a l s k a j a - M i l k o v a (Sankt Peterburgas) – „Kalba ir etninis tapatumas“; D. S e n v a i t y t è (Kaunas) – „Lietuvio autostereotipo kaita“; R. R a č i ū n a i t è (Kaunas) – „Totemizmo reliktai gyvenimo ciklo papročiuose“; O. P r i g a n i n (Odesa) – „Pietryčių Europos rusų sentikių etnokonfesinė tradicinės kultūros išraiška“; E. A n a s t a s s o v a (Sofija) – „Sentikiai Bulgarijoje: senasis tikėjimas ir „naujieji laikai““; M. G a w ę c k i s (Poznanė) – „Kazachstano lenkai posovietinėje aplinkoje“; E. M i c e v a (Sofija) – „Bulgarijos armėnų gyvenimo ypatumai“; K. H e i k k i n e n (Joensuu) – „Rusų-suomių imigrantų etninis tapatumas Suomijoje“; I. M a l y g i n a (Maskva) – „Rusų nacionalizmo universalūs bruožai ir sociokultūrinės ypatybės“; N. V i l m a n e (Liepoja) – „Latvių tapatumo saugojimas ekstremaliomis sąlygomis Brazilijoje XX a.“; I. R o m a n o v a (Minskas) – „Bolševikų politika tautinių mažumų atžvilgiu Baltarusijos TSR tarpukario laikotarpiu“.

Ketvirtajai sekcijai „Etninės kultūros tyrinėjimai“ pirmininkavo V. Milius ir A. Motuzas. Pranešimus skaitė: M. N i e m o j e w s k i (Varšuva) – „Lietuvos literatūriniai almanachai – tarp tradicinės ir modernios visuomenės“; J. M a r d o š a (Vilnius) – „Vardinės Lietuvoje (ištakų ir tradicijos kaitos klausimai)“; P. M a t a i t i s (Vilnius) – „Lietuvių folkloro teatro spektaklių turinys ir idėjos“; V. M i l i u s (Vilnius) – „Seinų ir Punsko krašto lietuvių etninės kultūros tyrinėjimai“; A. Š a r m a v i č i u s (Vilnius) – „Kalvystės amato raidos tendencijos XX a. II pusėje“; I. K a z l a u s k i e n è, D. T a y l o r, V. M i l a š i u s (Kaunas) – „Lietuviškų audinių ornamentikos simetrijos analizė“; O. K o v r i k (Minskas) – „Baltarusių ant audinio tapyti kilimai: liaudiškosios tradicijos transformacija XX a. pirmojoje pusėje“; E. O l e c h n o v i č (Daugpilis) – „Projektas „Senosios pirštinių mezgimo tradicijos Latgaloje“ – nuo filosofijos iki pragmatizmo“; D. G i b i e t e (Liepoja) – „Etnografiniai elementai šiuolaikiniame kostiume“; A. M o t u z a s (Kaunas) – „Lietuvos kalvarių Kryžiaus kelių apeiginiai papročiai: Bažnyčios ir vietos tradicijos“.

Konferencijos metu buvo eksponuojama dirbančių ir dirbusių VDU Etnologijos ir folkloristikos katedroje mokslinė produkcija: knygos, žurnalai, atspaudai, disertacijų santraukos. Po pranešimų įvykusiame pasitarime buvo pageidauta tokią konferenciją organizuoti kas dveji metai. Pranešimus numatoma paskelbti. Vienoje miesto kavinėje įvyko dalyvių vakaronė, jos metu koncertavo VDU folklorinis ansamblis. Buvo organizuotos ekskursijos po Kauną ir Vilnių.

Vacys M i l i u s

MOKSLINĖ KONFERENCIJA „LIETUVOS DIDŽIOJI KUNIGAİKŠTYSTĖ XVIII AMŽIUJE“

2002 m. lapkričio 29 d. Lietuvos istorijos institute vyko mokslinė konferencija, skirta XVIII a. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijos problemoms. Konferenciją organizavo LDK istorijos skyrius ir Vytauto Didžiojo universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto Istorijos katedra. Pranešimus skaitė 11 mokslininkų, dirbančių keturiuose Lietuvos mokslo institucijose: Lietuvos istorijos institute, Vytauto Didžiojo ir Vilniaus universitetuose, Vytauto Didžiojo karo muziejuje. Įžanginį žodį tarė konferencijos iniciatorius Zigmantas K i a u p a. Konferencijos ištakomis laikydamas 2000 m. birželio 27–28 d. vykusią konferenciją „Švietimo epocha Lietuvoje“ (organizatoriai: Vilniaus universiteto Istorijos fakulteto Švietimo epochos tyrimų grupė, Lietuvos dailės muziejus ir Vilniaus dailės akademijos Dailėtyros institutas), Z. Kiaupa pastebėjo, jog šiandieninė XVIII a. LDK istoriografijos būklė skatina skirtingose institucijose dirbančius, tačiau tos pačios epochos problematiką tyrinėjančius istorikus susėsti bendrai diskusijai, pasidalyti savo tyrimų rezultatais. Z. Kiaupa palinkėjo konferencijai tapti kasmetine.

Konferencijoje perskaityti pranešimai apėmė įvairias LDK valstybės ir visuomenės istorijos sritis. Edmundas R i m š a (LII) aptarė Lenkijos–Lietuvos valstybės valdovo Augusto III Lietuvos didžiųjų antspaudo datavimo problemas. Magistrė Gitana Z u j i e n ė (LII) pranešime „Dėl kai kurių aukščiausiųjų LDK pareigūnų insignijų reikšmės kitimo XVIII amžiuje“ analizavo kanclerio ir etmono insignijų reikšmės nykimo XVIII a. priežastis. Valdo R a k u č i o (VDU) pranešimas buvo skirtas kariuomenės vaidmens XVIII a. LDK vidaus gyvenime analizei. Pranešėjas priėjo prie išvados, jog XVIII a. LDK kariuomenės faktinė būklė buvo sąlygota to meto visuomenėje dominavusių pacifistinių nuotaikų. Vydas D o l i n s k a s (VU) pranešime „Vilniaus arkivyskupijos klausimas 1764 m. konvokaciniame seime“ aptarė Vilniaus vyskupo Ignoto Jokūbo Masalskio veiklą siekiant sustiprinti Lietuvos atskirumą nuo Lenkijos įsteigiant arkivyskupiją Vilniuje.

Dalis konferencijoje skaitytų pranešimų buvo skirta Ketverių metų seimo epochai. Eligijus R a i l a (VU) pranešime „Gegužės 3-ioji: naujos epochos gimimas“ iškėlė 1791 m. gegužės 3 d. konstitucijos, kaip naujos epochos pradžios, reikšmę. Ši epocha, kurios vienas esminių bruožų – „bendro valstybės reikalo“ suvokimas, pranešėjo požiūriu, tęsėsi visą XIX a., o jos pabaiga laikytinas Lietuvos valstybės atkūrimas 1918 m.

LDK miestų ir miestelių kategorijas XVIII a. pabaigoje detaliam aptarė Liudas G l e m ž a (VDU). VDU magistrantas Donatas V a z n o n i s perskaitė pranešimą „Požiūrio į žydus stereotipai LDK visuomenėje Ketverių metų seimo laikotarpiu“.

Ramunė Š m i g e l s k y t ė - S t u k i e n ė (LII), remdamasi 1793 m. seimelių instrukcijomis, aptarė LDK bajorijos laikyseną antrojo valstybės padalijimo aki-vaizdoje. Pranešėja pažymėjo, kad, esant sudėtingai tarptautinei bei vidaus situacijai, dalis LDK didikų bei bajorų siekė užtikrinti tolesnį valstybės egzistavimą ir netgi išsaugoti tam tikras Ketverių metų seimo reformas.

1794 m. sukilimo Lietuvoje problematikai buvo skirti Z. K i a u p o s ir Eduardo B r u s o k o (Vytauto Didžiojo karo muziejus) pranešimai. Z. Kiaupa sukilimo naratyvinių šaltinių kontekste aptarė Simono Horodeckio, sukilimo metu Vilniaus akademijos studento, atsiminimus. Z. Kiaupa nustatė 1882 m. Lvove, Kitovičiaus atsiminimų rinkinio 3 tomo prieduose skelbtų atsiminimų autorių ir atkreipė dėmesį į gana aukštą juose pateiktos informacijos patikimumo laipsnį.

E. Brusokas analizavo miestiečių indėlį į Vilniaus gynybą 1794 m. Remigijus C i v i n s k a s (VDU) perskaitė išsamų pranešimą „Miestiečių integracija į carinę luomų struktūrą 1795–1798 m.“

Po konferencijoje skaitytų pranešimų vyko baigiamoji diskusija. Joje buvo suformuluotas esminis klausimas: kokia data, riba laikytina XVIII a. pradžia? V. Rakutis, remdamasis lenkų istoriko J. Staszewskio požiūriu, XVIII a. pradžia siūlė laikyti 1717 m., t. y. Šiaurės karo pabaigą. Šią mintį palaikė Elmantas Meilus, pabrėždamas, kad tuo metu bajorija pradėjo ekonomiškai, politiškai ir kultūriškai atsigauti, prasidėjo bajorijos „aukso amžius“.

V. Dolinskas pabrėžė, jog neatmestinas XVIII a. lenkų istorijos klasikų Wł. Konopczyńskiego ir J. Gierowskio vertinimas, XVIII a. pradžią nukeliantis į XVII a. pabaigą ir siejantis su Saksų atėjimu į valdžią. Aptariant Saksų epochą Lietuvoje, kilo diskusija dėl jos periodizavimo.

Ingė Lukšaitė atkreipė konferencijos dalyvių dėmesį į metodinius dalykus, t. y. į tai, kad istorinės epochos gali būti nustatomos remiantis ne konkrečiomis datomis, bet tarpusavyje susijusiais procesais, kriterijų pluoštu ir jų koreliavimu.

Ramunė Š m i g e l s k y t ė - S t u k i e n ė

KULTŪROS ISTORIJOS PARIBIUOSE

Kultūros, filosofijos ir meno instituto Dailėtyros skyrius kartu su Lietuvos dailės istorikų draugija 2002 m. gruodžio 3–4 d. surengė konferenciją „Paribiai: kita Lietuvos kultūros istorija“, kurioje dalyvavo istorikai, dailėtyrininkai bei muzikologai.

Renginio pavadinime įvardyti „paribiai“, t. y. iki šiol nekonceptualizuotos ir mokslinėje sąmonėje neįtvirtintos kultūros realijos, lėmė tam tikrą programos margumą. Chronologinio ir teminio diapazono būta išties plataus – nuo Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės iki sovietmečio paveldo bei šiuolaikinio meno procesų. Kita vertus, šioje įvairovėje netrūko įtaigių bei originalių pranešimų. Jolita S a r c e v i č i e n ė („Vaikas XVI–XVII a. LDK visuomenėje: auklėjimas ir socializacija“) nagrinėjo vaikystės sampratą ir berniukų bei mergaičių auklėjimo modelių skirtumus, nulemtus skirtingai suvokiamų visuomeninių vaidmenų. J. Sarcevičienė gilinosi į vaikų, kaip specifinės socialinės subgrupės, ugdymą, o Eligijus R a i l a („Barbora Radvilaitė: klinikinis Renesanso atvejis“) atsigrėžė į individo psichologijos problemas. Paneigęs romantizuotos istoriografijos tradiciją, pasitelkęs šeimos istorijos faktus, atvėręs privačias bei intymias renesansinės Lietuvos kultūros erdves, mokslininkas re(su?)konstravo Barbaros paveikslą, kuriame karalienės mitą pakeitė konkretaus asmens drama.

Konferencijos teiginių įvairovėje išryškėjo du pagrindiniai temų epicentra. Dalis pranešimų siejosi su medžiaginių gėrybių ir ideologinių vaizdinių rinkos problematika. Jų autoriai aptarė kai kuriuos prekybos ir vartojimo aspektus, plačiųjų Lietuvos gyventojų sluoksnių kultūros bruožus, populiarių socialinių įvaizdžių atsiradimo ir sklaidos ypatumus. Štai Jūratė K i a u p i e n ė („Mada – pirklio nauda: XVII a. I pusės audinių rinka“), pasirėmusi konkrečiais archyviniais šaltiniais, analizavo audinių importą į LDK žemes, atspindėjusį tiek to meto Europos ekonominę ir kultūrinę situaciją, tiek vietinių gyventojų poreikius ir perkamąsias galias. Beje, šis pasisakymas turėjo dar ir papildomą reikšmę: jis tapo vienu iš itin retų mėginių, susisteminti istorinius audinių pavadinimus bei atkreipti dėmesį į vis dar dirvojuojantį senosios tekstilės terminijos barą. Pirklių ir prekybos leitmotyvą taip pat plėtojo Zigmantas K i a u p a („Susitikimai ir bendravimas Lietuvos miestuose XVI a. viduryje“), nagrinėjęs kasdienį viešąjį miestiečių gyvenimą bei nubrėžęs LDK miesto kultūrinės topografijos kontūrus. Itin plačiai gvildintos vartotojiškos visuomenės problemos XX a. 3–4 dešimčių Lietuvoje. Lijana N a t a l e v i č i e n ė („Tautinio stiliaus kuriozai tarpukario Lietuvoje“) aptarė tautinio kostiumo, lietuviškų šokių bei žaidimų, vietinės virtuvės tradicijų propagavimą. Dailėtyrininkė atskleidė, kaip plačiai ir nuosekliai diegti nacionaliniai stereotipai, koks šioje srityje aktyvus buvo spaudos bei visuomeninių organizacijų (moterų ir jaunimo draugijų, ūkininkų ratelių)

vaidmuo. Tuo tarpu Kristina Lotužytė („Kodėl moterys privalo būti gražios? Moteriškumo sampratų kaitos atspindžiai tarpukario Lietuvos spaudoje“) ir Rima Povilionytė („Vartojimo vizualizacija tarpukario Lietuvos reklaminėje grafikoje“) kalbėjo apie vakarietiško gyvenimo būdo įvaizdžių plitimą bei kosmopolitiškos masinės kultūros formavimąsi. Taigi pranešėjoms apibūdinus priešingas kultūrinės tendencijas, tarpukario Lietuvos istorijos vaizdas įgijo intriguojančios įtampos ir problemiškumo.

Kitai teminei grupei priskirtini Tojanos Račiūnaitės („Vienuolių meninės raiškos klausimas. Basųjų karmeličių rankdarbiai XVII–XIX a.“), dr. Rūtos Janienės („XIX a. I pusėje Vilniuje išleistų maldynų iliustracijos“), Giedrės Jankevičiūtės („Dailė ar ideologija? Tarpukario Lietuvos politikų portretai“), Rūtos Goštautienės („Privatumo ribos: sovietmečio dainos apie miestą“), Ievos Pleikiienės („Dailininkų atvirukai: avangardinio žaidimo/pramogos forma“) pranešimai. Juose aptarti marginaliniai, su kasdieniu religiniu, politiniu ir kultūriniu gyvenimu susiję meno žanrai. Tai antrarūšiai kūriniai, mėgėjiškos estetinės veiklos apraiškos bei populiarūs, pramoginiai, tiražinė produkcija. Tokia kūryba yra svarbi ne pati savaime. Šio meno prasmė atsiskleidžia nagrinėjant jo atsiradimo bei funkcionavimo terpę – autorių intencijas, įvairių visuomenės sluoksnių interesus, kurie kartais tampa pagrindiniu menotyryninką dominančiu objektu. Tokio pobūdžio tyrimuose meno specialisto darbo principai priartėja prie kultūros istoriko uždavinių.

Apskritai konferencija parodė sparčiai nykstant ribą, skiriančią menotyros ir bendrosios kultūros istorijos zonas. Ji vaizdžiai pademonstravo žinomą tiesą: kultūros istorija – sinkretinė, tarpdalykinė mokslo šaka, galinti sėkmingai plėtotis tik sutelktomis įvairių sričių specialistų pastangomis. Be to, renginys atspindėjo pastaruoju metu Lietuvos meno bei kultūros paveldo tyrimuose ryškėjančią slinktį, o būtent – posūkį nuo makro- prie mikroistorijos studijų, pasireiškiančių susidomėjimu ne išskirtinėmis asmenybėmis, žymiais paminklais ar epochiniais reiškiniais, o eiliniaisiais individualiais – jų kasdienių vaizdinių, jausmų bei kūrinių pasauliu.

Daugelis šios konferencijos pranešimų publikuojama antrajame 2003 m. „Menotyros“ žurnalo numeryje.

Jolita Mulėvičiūtė